

DOI: <https://doi.org/10.22067/jlkd.2024.85728.1223>

The Study of Some Morpho-Phonological Processes in Zanjani Turkish based on the Optimality Theory

Farnaz Ebadi¹

*PhD Candidate in Linguistics, Islamic Azad University, Zanjan Branch, Zanjan, Iran
ORCID: 0009-0002-8588-6340*

Mohammad Reza Oroji²

*Assistant Professor in Linguistics, Islamic Azad University, Zanjan Branch, Zanjan, Iran
ORCID: 0000-0003-0445-8169*

(Corresponding author)

Sakineh Ja'fari³

*Assistant Professor in TEFL, Islamic Azad University, Zanjan Branch, Zanjan, Iran
ORCID: 0000-0002-5800-7286*

Mehri Talkhabi⁴

*Assistant Professor in Persian Language and Literature, Islamic Azad University, Zanjan Branch, Zanjan, Iran
ORCID: 0000-0003-0893-293X*

Received: December 5, 2023

Accepted: April 22, 2024

Abstract

At the present study, some Morpho-phonological processes in Azeri Turkish, Zanjani Dialect were studied based on Optimality Theory (Prince & Smolenski, 1993). This was a descriptive-analytical study and was based on interviews with 30 native speakers (between 15 and 75 years old) of Zanjan in three groups of adolescents, middle-aged, and the elderly (each group included 10 interviewees). Their voices were recorded and later were transcribed. All the words were transcribed based on IPA, version 2005. Constraints were identified and ranked. Those constraints which were of two kinds (markedness and faithfulness) competed against one another to select the optimal candidate. Results illustrated that ONSET and HARMONY were high-ranked constraints, whereas IDENT-IO constraint was low-ranked one, the violation of which didn't render the candidate non-optimal. It can also be concluded that morpho-phonological rules in Turkish Azeri, Zanjani Dialect could be analyzed via the optimality theory.

Keywords: Azeri Turkish, Faithfulness Constraints, Optimality Theory, Markedness Constraints, Morpho-phonological Processes

-
1. Email: farnaz1368ebadi@gmail.com
 2. Email: mohammadreza.oroji@iau.ac.ir
 3. Email: sjafari591@iau.ac.ir
 4. Email: mehri.talkhabi5458@iau.ac.ir

Authors retain the copyright and full publishing rights. This is an open access article distributed under article distributed under [Creative Commons Attribution 4.0 International License \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

DOI: <https://doi.org/10.22067/jlkd.2024.85728.1223>

بررسی برخی فرایندهای واژ-واجی در زبان ترکی آذری گویش زنجان بر اساس رویکرد بهینگی

فراز عبادی، دانشجوی دکتری، رشته زبان‌شناسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران^۱

<https://orcid.org/0009-0002-8588-6340>

محمدرضا اروجی، استادیار، رشته زبان‌شناسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران (نویسنده مسئول)^۲

<https://orcid.org/0000-0003-0445-8169>

سکینه جعفری، استادیار، رشته آموزش زبان انگلیسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران^۳

<https://orcid.org/0000-0002-5800-7286>

مهری تلخابی، استادیار، رشته زبان و ادبیات فارسی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران^۴

<https://orcid.org/0000-0003-0893-293X>

صص ۱۳۹-۱۶۴

چکیده

در این تحقیق سعی شده برخی فرایندهای واژ-واجی یعنی فرایندهای واجی که در مرز تکواژها (ریشه و پسوند) رخ می‌دهد، در چهارچوب بهینگی (پرینس و اسمولنسکی، ۱۹۹۳) بررسی شود. زبان ترکی آذری، زبانی پیوندی است به طوری که حروف اضافه (پس‌اضافه) به صورت پسوند به ریشه پیوند می‌خورند. این تحقیق به صورت توصیفی-تحلیلی و بر اساس داده‌هایی صورت گرفته که به صورت مصاحبه از سی گویشور بومی زن و مرد شهر زنجان (بین ۱۵ تا ۷۵ سال) در سه گروه نوجوان، میانسال و بزرگسال (هر گروه ده نفر) جمع آوری شده است. بر اساس نظریه بهینگی، محدودیت‌های وفاداری و نشاننداری مربوط به فرایندهای واژ-واجی مشخص شد و تعامل محدودیت‌ها برای به دست آوردن صورت بهینه مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان داد محدودیت ONSET (هجا باید دارای آغاز باشد) و محدودیت HARMONY (واکه پسوند باید از نظر مشخصه پسین و گرد با آخرین واکه ریشه هماهنگی داشته باشد) به عنوان محدودیت‌های بالاتر به در زبان ترکی آذری گویش زنجان در نظر گرفته می‌شود. همچنین محدودیت‌های وفاداری IDENT-IO (واحد پرونداد باید دارای ارزش برابر با واحد متناظر دروندادی‌اش باشد) در رتبه‌بندی محدودیت‌ها دارای رتبه پایینی هستند و تخطی از آن‌ها گزینه را غیر بهینه نمی‌کند. همچنین می‌توان گفت نظریه بهینگی توانایی توصیف فرایندهای واژ-واجی در زبان ترکی آذری را دارد.

کلیدواژه‌ها: زبان ترکی آذری، فرایندهای واژ-واجی، محدودیت‌های نشاننداری، محدودیت‌های وفاداری، نظریه بهینگی.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۱۴ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۰۳

1. farnaz1368ebadi@gmail.com

2. mohammadreza.oroji@iau.ac.ir

پست الکترونیکی:

3. sjafari591@iau.ac.ir

4. mehri.talkhabi5458@iau.ac.ir

۱. مقدمه

نظریه بهینگی یکی از رویکردهای محدودیت بنیاد است که پرینس و اسمولنسکی در سال ۱۹۹۳ آن را چارچوب مکتب زایشی مطرح کردند. برخلاف رویکرد اصول و پارامترها که روساخت مجاز به طور مستقیم از زیرساخت مشتق می‌شود، در نظریه بهینگی روساخت مجاز یکی از چندگزینه‌ای است که کمترین تخلف را از محدودیت‌های نقض‌پذیر جهانی دارد. از نظریه بهینگی، بیشتر برای توصیف نظام آوایی زبان‌ها استفاده شده است تا توصیف نظام تکواژها و گروه‌های نحوی؛ براین اساس واج‌شناسی هر زبان در یک واحد ارزیاب خلاصه می‌شود که خود شامل تعدادی محدودیت جهانی قابل نقض است که دارای ترتیب مشخصی هستند. درونداد واحد ارزیاب چندگزینه آوایی است که دستگاه مولد بر اساس اصول آواشناسی عمومی از روی زیرساخت واجی می‌سازد. روساخت مجاز یکی از گزینه‌های آوایی است که در مقایسه با سایر گزینه‌ها کمترین تخلف را از محدودیت‌ها دارد؛ به عبارت دیگر، بیشترین هماهنگی را با محدودیت دارد. محدودیت‌ها جهانی‌اند و تنها تفاوت نظام‌مند بین زبان‌ها، در مرتبه‌بندی محدودیت‌هاست. محدودیت‌ها در نظریه بهینگی تخطی پذیرند و به دو دسته اصلی محدودیت‌های وفاداری^۱ و محدودیت‌های نشان‌داری^۲ تقسیم می‌شوند. محدودیت‌های نشان‌داری به صورت‌های بی‌نشان در زبان اشاره دارند. محدودیت‌های وفاداری تفاوت بین درونداد (صورت زیربنایی) و برون داد (صورت روبنایی) را جایز نمی‌دانند این محدودیت‌ها در تعامل با محدودیت‌های نشان‌داری قرار می‌گیرند تا تقابل واژگانی حفظ شود. علاوه بر بخش محدودیت‌ها، دستور زبان از یک بخش مولد^۳ تشکیل شده است که از یک درونداد تعدادی گزینه^۴ تولید می‌کند (مک کارتی، ۲۰۰۸: ۱۶).

درونداد ← مولد ← {گزینه ۱، گزینه ۲ و ...}

گزینه‌های تولید شده از صافی ارزیاب^۵ که شامل رتبه‌بندی زبان ویژه محدودیت‌هاست عبور می‌کنند و در نهایت گزینه‌ای که کمترین تخطی را از محدودیت‌های بلندمرتبه دارد به‌عنوان گزینه بهینه انتخاب می‌شود (مک کارتی، ۲۰۰۸: ۱۹).

1. Faithful constraints
2. Markedness Constraints
3. Generator (GEN)
4. Candidates
5. Evaluator (EVAL)

درونداد ← مولد ← { گزینه ۱، گزینه ۲... } ← ارزیاب ← برونداد

در نظریه بهینگی برای نشان دادن نحوه عملکرد مولد و ارزیاب از جدول‌هایی به نام تابلو^۱ استفاده می‌شود

(مدرسی قوامی، ۱۳۸۹: ۱-۴).

پژوهش حاضر بر آن است که به بررسی برخی فرایندهای واژ-واجی در زبان ترکی آذری بر اساس نظریه بهینگی بپردازد. فرایندهای واژ-واجی آن دسته از تغییرات واجی است که در بافت صرفی، یعنی در مرز بین تکواژها ایجاد می‌شود و انگیزه آوایی دارد. از طرف دیگر زبان به‌عنوان یک مؤلفه فرهنگی بخشی از هویت هر قومی را تشکیل می‌دهد و برای شناختن هر قومی مطالعه زبان آن قوم اهمیتی ویژه دارد. نظر به اینکه بخش قابل توجهی از مردم ایران به زبان ترکی آذری سخن می‌گویند، مطالعه آن به‌عنوان جزئی از فرهنگ و زبان کشورمان ضرورتی غیرقابل اجتناب است. البته مطالعه حاضر صرفاً به بررسی واج‌شناسی زبان ترکی آذری بر مبنای رویکرد بهینگی می‌پردازد.

این تحقیق هدف‌های زیر را به دنبال دارد:

۱) تحلیل واج‌شناسی فرایندهای واژ-واجی در زبان ترکی آذری بر اساس نظریه بهینگی؛

۲) دستیابی به پاسخ این سؤال که «آیا نظریه بهینگی توانایی توصیف فرایند واژ-واجی در زبان ترکی آذری را دارد یا خیر؟» پرسش‌های اصلی در این تحقیق عبارتند از:

۱) آیا نظریه بهینگی توانایی توصیف فرایندهای واژ-واجی در زبان ترکی آذری را دارد یا خیر؟

۲) رتبه‌بندی محدودیت‌ها در توصیف فرایند واژ-واجی چگونه است؟

۲. پیشینه تحقیق

رضویان (۱۳۸۶) در رساله خود با عنوان «بررسی فرایندهای واجی و واج‌آرایی در زبان ترکی آذری» به بررسی فرایندهای واجی در ترکی آذری می‌پردازد. او در انتها به این نتیجه می‌رسد که هماهنگی واکه‌ای در پسوندهای جمع، مصدرساز و همگونی بین همخوان و واکه، درج واج در خوشه‌های همخوان پایانی در وام‌واژه‌های ترکی پر بسامدترین فرایندهای واجی در این زبان است. رضویان همچنین به وجود هجای بدون آغازه اجباری در زبان ترکی اعتقاد دارد (VCC(C). وی به قواعد واج‌آرایی در زبان ترکی آذری می‌پردازد و چپش‌های مختلف از واج‌ها را در کنار هم به محک آزمایش می‌گذارد و چپش‌های موجود را معرفی می‌کند.

محمودی کجباد (۱۳۹۱) در پایان‌نامه خود با عنوان «نظام آوایی زبان ترکی آذری (گونه تبریز) در چهارچوب رویکردهای زایشی و بهینگی» پس از بررسی واج‌های زبان ترکی آذری گونه تبریزی، فرایندهای واجی ترکی آذری را در چهارچوب رویکردهای غیرخطی جزء مستقل و بهینگی موردبررسی قرار داده است. او دریافت زبان ترکی آذری گونه تبریزی دارای ۲۱ همخوان و ۹ واکه است که در مجموع ۱۳۷ واجگونه دارند. او همچنین مهم‌ترین فرایندهای واجی ترکی آذری را هماهنگی واکه‌ای، کشش جبرانی، درج، حذف، همگونی و نرم شدگی می‌داند. به نظر ایشان، هجا در زبان ترکی آذری به صورت (C)V(C)(C) یعنی بدون آغاز و پایانه اجباری وجود دارد.

محمودی و مدرس قوامی (۱۳۸۹) در تحقیق خود با عنوان «درج در خوشه‌های دو همخوانی پایانی در ترکی آذربایجانی: رویکرد بهینگی» به این نتایج رسیدند که خوشه‌های دو همخوانی پایانی زمانی مجاز است که از اصل توالی رسایی SONSEQ پیروی کند. در صورت نقض این اصل، واکه‌ای بین دو همخوان پایانی درج می‌شود تا خوشه بشکند و اصل توالی رسایی نقض نشود. واکه درج شده یک واکه افراشته است که از نظر مشخصه‌های (پسین) و (گرد) با واکه ریشه هماهنگی دارد.

همچنین سهرابی (۱۳۹۲) در پایان‌نامه خود با عنوان «فرایندهای واژ-واجی در گویش ترکی (گونه قزوینی)» به بررسی فرایندهای واژ-واجی پرداخته است. او مهم‌ترین فرایندهای واجی در ترکی قزوینی را همگونی و هماهنگی واکه‌ای، درج واکه، حذف همخوان برمی‌شمارد. همچنین اذعان می‌دارد که هماهنگی آوایی یکی از مهم‌ترین فرایندهای واجی می‌باشد که در واقع هنگام ساخت واژه و فرایندهای واژی، هماهنگی آوایی به‌عنوان یک فیلتر واژه‌سازی عمل می‌کند.

راه‌انداز (۱۳۹۱) در پایان‌نامه خود با عنوان «نظام آوایی ترکی آذری، گونه گوگانی، رویکردی غیرخطی» به بررسی نظام آوایی ترکی آذری (گونه گوگانی) با استفاده از واج‌شناسی جزء مستقل می‌پردازد. هماهنگی واکه‌ای، درج و حذف به‌عنوان سه فرایند عمده در نظام آوایی ترکی آذری موردبررسی قرار گرفتند. وی در پایان به نتیجه می‌رسد که ساختار کلی هجا در ترکی آذری (C)V(C)(C) می‌باشد که در بازنمایی آوایی از طریق حذف و درج به V(C)(C) تقلیل می‌یابد.

رضی نژاد (۱۳۹۸) در مقاله «برطرف کردن التقای واکه‌ها در ترکی آذربایجانی» به بررسی بافت‌هایی می‌پردازد که واژه اول به واکه ختم می‌شود و واژه دوم (یا وند) با واکه شروع می‌شود که در زبان ترکی آذری ممنوع است. رضی نژاد با بررسی داده‌هایی از گویش ترکی مشکین شهر، به این نتایج می‌رسد که در فرایند واژه‌سازی از نوع ترکیب حذف

واکه اول رخ می‌دهد. در وندافزایی که در آن پسوند فقط از یک واکه تشکیل می‌شود، فرایند درج همخوان میانجی رخ می‌دهد. در حین افزودن پسوند متشکل از چند واج با واکه افراشته حذف واکه دوم (واکه پسوند) رخ می‌دهد و در نهایت با افزودن پسوند متشکل از چند واج با واکه غیر افراشته درج همخوان میانجی صورت می‌گیرد. همچنین حذف از جایگاه آغاز ستاک مجاز نیست.

رضی نژاد (۱۳۹۱) در مقاله «توالی هماهنگ در زبان ترکی آذربایجانی» به بررسی توالی هماهنگ که بخشی از نظریه بهینگی است می‌پردازد. در چارچوب این رویکرد بخش مولد در هر مرحله از فعالیت، یک و فقط یک تغییر در درون‌داد ایجاد می‌کند. رضی نژاد در پایان نتیجه می‌گیرد که رویکرد توالی هماهنگ کارایی بهتری نسبت به رویکرد بهینگی استاندارد در نمایش سیر مراحل اشتقاق برون‌داد از درون‌داد و همچنین رتبه‌بندی محدودیت‌ها دارد. بر این اساس پژوهش حاضر اولین مطالعه‌ای است که به شکلی علمی در چارچوب نظریه بهینگی به بررسی و تحلیل فرایندهای واژ-واجی زبان ترکی آذری می‌پردازد.

۳. روش تحقیق

در این تحقیق از روش توصیفی و مصاحبه‌ای که یکی از بنیادی‌ترین و شاید بهترین روش‌های جمع‌آوری اطلاعات به‌خصوص در بررسی گویش می‌باشد، استفاده شد. همچنین از دو روش میدانی و کتابخانه‌ای استفاده شد. در گردآوری مطالعات مربوط به پیشینه نظری و توصیفی به‌طور عمده از روش کتابخانه‌ای استفاده شد. در گردآوری داده‌های مربوط به زبان ترکی آذری با مراجعه به گویشوران ترکی زنجان بین سنین ۱۵ تا ۷۰ سال صورت گرفت. گویشوران از گروه‌های سنی ۱۵ تا ۷۰ ساله از گروه‌های سنی نوجوان (ده نفر)، میانسالان (ده نفر) و بزرگسالان (ده نفر) انتخاب شدند که همگی از جنس مذکر و مؤنث می‌باشند. برای مصاحبه سعی بر آن شد که در محیطی دوستانه سؤال‌ها مطرح شوند تا گویشور تحت تأثیر عامل تصحیح افراطی قرار نگیرد. تمامی آوانوشته‌ها در تحقیق حاضر بر اساس نمادها و علائم الفبای بین‌المللی آوانویسی ویراسته‌ی ۲۰۰۵ میلادی تهیه شد.

۴. یافته‌های پژوهش و تحلیل داده‌ها

تعداد بیست و یک همخوان و نه واکه ساده در ترکی آذری شناسایی شده است. واکه مرکب در ترکی آذری وجود ندارد. در ادامه، به بررسی برخی از فرایندهای واجی در ترکی آذری پرداخته می‌شود. واکه‌های ترکی آذری گویش زنجان به قرار ذیل اند (نقشبندی و راه‌انداز، ۱۳۹۱: ۱۱۸-۱۱۹):

پسین		پیشین		
گرد	گسترده	گرد	گسترده	
u	uu	y	i	افراشته
o		Ø	e	نیمه‌افراشته
	a		æ	افتاده

همخوان‌های زبان ترکی آذری گویش زنجانی به قرار ذیل است:

چاکنایی	ملازی	نرم‌کامی	کامی	لثوی-کامی	لثوی	دندانانی	لب و دندانانی	دولبی	
	G		c j		t d			p b	انسدادی
					n			m	خیشومی
h	χ			f	s z		f v		سایشی
				tʃ dʒ					انسایشی
					r				لرزان
			j						نیاسوده
					l				کناری

درباره تعداد دقیق همخوان‌ها در زبان ترکی آذری اجماع وجود ندارد. به‌عنوان مثال [حسابگر \(۱۳۷۱\)](#) و [وزین‌پور](#)

[\(۱۳۴۸\)](#) تعداد همخوان‌ها را ۲۱، [مریمی \(۱۳۷۵\)](#) ۲۲ و [فرزانه \(۱۳۷۱\)](#) ۲۳ تا می‌دانند.

نکات مهم این است که:

دو همخوان انسدادی-سایشی /t/ و /dʒ/ که لثوی کامی هستند گاهی در گویش زنجانی به انسدادی-سایشی

لثوی /ts/ و /dz/ (پیش بسته^۱) تبدیل می‌شوند.

برای الگوی هجایی این زبان، دیدگاه‌ها و ساختارهای متفاوتی ارائه شده است. این تحقیق با دیدگاه [ضیاء مجیدی](#)

[\(۱۳۸۸\)](#) و [رضی‌نژاد \(۱۳۹۱\)](#) موافق است که در زبان ترکی آذربایجانی طبق قواعد حاکم بر این زبان، الگوی هجایی

زبان به‌صورت CV(C) (C) می‌باشد و حضور همخوان در آغازی هجا یک امر ضروری بوده و هجای بدون آغاز

در این زبان مجاز نیست.

قبل از اینکه به بررسی حالات مختلف اسم در ترکی آذری بپردازیم، لازم است که خاطر نشان کنیم که ضمائر

1. anterior

شخصی در زبان ترکی به قرار ذیل اند:

ضمایر فاعلی	معادل‌های فارسی ضمایر	پسوندهای ملکی (متصل به همخوان)	پسوندهای ملکی (متصل به واکه)
mæn	من	-im, -um, -uum, -ym	-m
sæn	تو	-in, -un, uun, yn	-n
o	او	-i, -u, uu, y	-si, -su, -suu, -sy
biz	ما	-imiz, -umuz, -uumuz, -ymyz	-miz, -muz, -muuz, -myz
siz	شما	-iniz, -unuz, -unuz, -ynyz	-niz, -nuz, -nuuz, -nyz
ollar	آن‌ها	- læri, - laru	- læri, - laru

به مثال‌های زیر دقت کنید:

/æ/ + im	[?æ.lim]	دستم	/ æl / +lær + im	[?æ1.læ.rim]	دست‌هایم
/ æl/ + in	[?æ.lin]	دست	/ æl / +lær + in	[?æ1.læ.rin]	دست‌هایت
/ æl/ + i	[?æ.li]	دستش	/ æl / +lær + i	[?æ1.læ.ri]	دست‌هایش
/ æl / + imiz	[?æ.li.miz]	دستمان	/ æl / +lær + imiz	[?æ1.læ.ri.miz]	دست‌هایمان
/ æl / + iniz	[?æ.li.niz]	دستان	/ æl / +lær + iniz	[?æ1.læ.ri/niz]	دست‌هایتان
/ æl / + læri	[?æ. læ.ri]	دستشان	/ æl / +lær + i	[?æ1.læ.ri]	دست‌هایشان

/Gol/ + um	[Go.lum]	بازویم	/Gol/ + lar+ um	[Gol.la.rum]	بازوهایم
/Gol/ + un	[Go.lun]	بازویت	/Gol/ + lar+ un	[Gol.la.run]	بازوهایت
/Gol/ + u	[Go.lu]	بازویش	/Gol/ + lar+ u	[Gol.la.ru]	بازوهایش
/Gol/ + umuz	[Go.lu.muz]	بازویمان	/Gol/ + lar+ umuz	[Gol.la.ru.muuz]	بازوهایمان
/Gol/ + unuz	[Go.lu.nuz]	بازویتان	/Gol/ + lar+ unuz	[Gol.la.ru.nuz]	بازوهایتان
/Gol/ + laru	[Gol.la.ru]	بازویشان	/Gol/ + lar+ u	[Gol.la.ru]	بازوهایشان

/baG / + um	[ba.ɣum]	باغم	/baG /+ lar+ um	[baɣ.la.rum]	باغ‌هایم
/baG / + un	[ba.ɣun]	باغت	/baG /+ lar+ un	[baɣ.la.run]	باغ‌هایت
/baG/ + u	[ba.ɣu]	باغش	/baG /+ lar+ u	[baɣ.la.ru]	باغ‌هایش
/baG / + umuz	[ba.ɣu.muuz]	باغمان	/baG /+ lar+ umuz	[baɣ.la.ru.muuz]	باغ‌هایمان

/ baG / + unuz [ba.ɯu.nuz]	باغتان	/ baG/+ lar+ unuz	[baɣ.la.ru.nuz]	باغ‌هایتان
/ baG / + laru [baɣ.la.ru]	باغشان	/ baG /+ lar+ u	[baɣ.la.ru]	باغ‌هایشان

/søz/ + ym [sø.zym]	حرفم	/ søz/ + lær + im	[søz.læ.rim]	حرف‌هایم
/søz/ + yn [sø.zyn]	حرفت	/ søz/ + lær + in	[søz.læ.rin]	حرف‌هایت
/ søz/ + y [sø.zy]	حرفش	/ søz/ + lær + i	[søz læ.ri]	حرف‌هایش
/søz/ + ymyz [sø.zy.myz]	حرفمان	/ søz/ + lær + imiz	[søz læ.ri.miz]	حرف‌هایمان
/ søz/ + ynyz [sø.zy.nyz]	حرفتان	/ søz/ + lær+ iniz	[søz.læ.riniz]	حرف‌هایتان
/ søz/ + læri [søz. læ.ri]	حرفشان	/ søz/ + lær + i	[søz læ.ri]	حرف‌هایشان

همان‌طور که ملاحظه می‌کنید، ضمیر متصل شخصی در حالت اول‌شخص به صورت‌های مختلف -im, -um, -yum, -um ظاهر می‌شود. بر اساس اصل فرایند هماهنگی واکه‌ای در زبان ترکی آذری، چنانچه آخرین واکه ریشه، پیشین و گرد باشد از -ym، چنانچه آخرین واکه پسوند پیشین و غیرگرد باشد از -im، اگر آخرین واکه ریشه پسین و گرد باشد از -um و درنهایت چنانچه آخرین واکه ریشه پسین و غیرگرد باشد از پسوند -um استفاده می‌شود.

هماهنگی واکه‌ای ریشه اسمی با پسوند

$$\begin{pmatrix} -\text{cons} \\ + \text{high} \end{pmatrix} \rightarrow \begin{pmatrix} a \text{ back} \\ \beta \text{ round} \end{pmatrix} / \begin{pmatrix} a \text{ back} \\ \beta \text{ round} \end{pmatrix} \text{ C0} + ___ \text{ n}$$

در استخراج عبارت [Go.lum] به معنای «بازویم» محدودیت‌های متعددی با هم در رقابتند:

(۱) Onset هجاها با یک همخوان آغاز می‌شوند (هجای بدون آغاز مجاز نیست) (کاگر، ۱۹۹۹: ۹۳).

(۲) IDENT-IO (کاگر، ۱۹۹۹: ۳۹۵): یک واحد برون‌دای ارزش واحد متناظر درون‌دای اش را دارد.

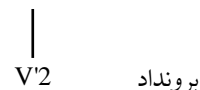
(۳) HARMONY-IO (back) (کاگر، ۱۹۹۹: ۳۷۸):

- اگر درون‌دای حاوی V1...V2 باشد، آنگاه V1...V2 در پسین بودن^۱ یکسان می‌شوند.

$$\begin{array}{c} | \\ V'2 \end{array} \quad \text{برون‌دای}$$

(۴) HARMONY-IO (round) (کاگر، ۱۹۹۹: ۳۷۸):

- اگر درونداد حاوی $V1...V2$ باشد، آنگاه $V1...V'2$ در گرد بودن^۱ یکسان می‌شوند.

(۵) ALIGN-MORPH-L (کاگر، ۱۹۹۹: ۱۱۵): لبه سمت چپ یک تکواژ منطبق است با لبه سمت چپ یک هجا.

1) ONSET, HARMONY (back), HARMONY (round) >> IDENT-IO >> ALIGN-L

تابلو (۱)

استخراج عبارت [Go.lum]

/Gol+/im/	ONSET	HARMONY [back]	HARMONY [round]	IDENT-IO	ALIGN-L
1. Go.lim		*!			*
2. Gol.um	*!			*	
3. Go.lum				*	*
4. Go.lum			*!	*	*
5. Go.lym		*!		*	*

با توجه به رتبه‌بندی محدودیت‌ها در تابلو فوق، گزینه ۳ گزینه بهینه است چون از کم‌رتبه‌ترین محدودیت‌ها تخطی کرده است. گزینه‌های ۱ و ۵ با تخطی از محدودیت بالارتبه HARMONY (back) و گزینه ۴ با تخطی مهلك از محدودیت HARMONY (round) از رده خارج می‌شوند و گزینه ۲ به دلیل اینکه از محدودیت بالارتبه ONSET تخطی کرده است، گزینه غیربهینه محسوب می‌شود.

اسم در زبان ترکی آذری در حالت‌های مختلف، پسوندهای متعددی می‌گیرد. حالت مفعول مستقیم، مفعول غیرمستقیم، مفعول ازی، مفعول دری و مفعول ملکی یا اضافی از آن جمله‌اند. در ذیل به بررسی این حالت‌های مختلف اسم بر اساس رویکرد بهینگی می‌پردازیم:

حالت مفعول مستقیم (Accusative) اسم در زبان ترکی آذری: اسم در حالت مفعول مستقیم پسوندهای i, y, u, u می‌گیرد که بر اساس آخرین واکه ریشه اسمی و بر اساس مشخصه‌های [پسین] و [گرد] تظاهر می‌یابند:

/æI/ + i	«دست را»
/ʃøz/ + y	«چشم را»
/αχʃam/ + u	«شب را»
/Gol/ + u	«بازو را»

وقتی ریشه اسمی به واکه ختم می‌شود، و پسوند مفعول مستقیم که با واکه /i/ آغاز می‌شود، در زبان ترکی آذری

گوش زنجانی، جهت جلوگیری از التقای مصوت‌ها، واج /n/ بین دو واکه درج می‌شود:

/jedzæ/ + i	[je.dzæ.ni]	شب را
/dæri/ + i	[dæri.ni]	پوست را
/Gapu/ + i	[Ga.pu.nu]	در را
/syry/ + i	[sy.ry.ny]	گله را

فرایند درج /n/ در جایگاه بین دو واکه

$$\emptyset \rightarrow n / V + \left[\begin{array}{c} V \\ + \text{high} \end{array} \right]$$

در استخراج عبارت [je.dzæ.ni] محدودیت‌های متعددی درکارند:

(۶) *V-V/lar (اوفمن، ۲۰۰۲: ۱۰): انسدادی چاکنایی در جایگاه بین واکه‌ای نشاندار است.

(۷) Max-IO (root): (کاگر، ۱۹۹۹: ۶۸) هر عنصری در برونداد معادلی در درونداد دارد (واکه‌ای را از ریشه حذف نکنید).

(۸) DEP-IO: (کاگر، ۱۹۹۹: ۶۸) هر عنصری در برونداد معادلی در درونداد است (عنصری را درج نکنید).

2) ONSET >> MAX (root) >> *V-V/lar >> DEP-IO >> ALIGN-L

تابلو (۲)

استخراج عبارت [je.dzæ.ni]

/jedʒæ/+ i	ONSET	MAX root	*V-V/lar	DEP- IO	ALIGN-L
1. je.dʒæ.i	*!				
2. je.dʒæ.ni				*	*
3. je.dʒæ./i			*!	*	*
4. je.dʒi		*!			

همان‌طور که در تابلو ۲ شاهد هستید، گزینه ۱ به دلیل تخطی از محدودیت بالارتبه ONSET گزینه غیربهبینه در نظر گرفته می‌شود. گزینه ۴ به دلیل تخطی از محدودیت بالارتبه MAX (root) و گزینه ۳ به علت تخطی از محدودیت *V-V/lar که نشان می‌دهد حضور بست چاکنایی در فاصله بین دو واکه نشاندار است، از رده خارج می‌شوند؛ بنابراین گزینه ۲ با وجود تخطی از محدودیت‌های پایین‌رتبه‌تر DEP-IO و ALIGN-L به‌عنوان گزینه بهینه انتخاب می‌شود. این مرتبه‌بندی با مرتبه‌بندی جهانی نیز همخوانی دارد. بر اساس مطالعات جهانی بی‌نشان‌ترین همخوان‌هایی که در جایگاه بین واکه‌ای درج می‌شوند، همخوان‌های غلت‌اند (*V-V/V). همچنین طبق همین مطالعات، همخوان انسدادی چاکنایی (*V-V/lar) نشان‌دارترین عنصری است که در این جایگاه درج می‌شود. درج همخوان خیشومی (*V-V/nas) از درج همخوان انسدادی چاکنایی بی‌نشان‌تر است و به همین دلیل گزینه ۲ نسبت به گزینه ۳ برتری دارد. سلسله‌مراتب نشان‌داری را در جایگاه بین واکه‌ای به شرح زیر معرفی کرده است (اوفمن، ۲۰۰۲: ۱۴):

$$*V-V/lar > *V-V/obs > *V-V/nas > *V-V/l > *V-V/r > *V-V/V$$

حالت مفعول غیرمستقیم (با واسطه) (**Dative**) اسم در زبان ترکی آذری: اسم در حالت مفعول غیرمستقیم پسوندهای /a/ و /æ/ می‌گیرد. تفاوت بین a و æ فقط در این است که اگر آخرین واکه ریشه اسمی دارای مشخصه [+پسین] باشد، پسوند a و چنانچه دارای مشخصه [-پسین] باشد پسوند æ می‌گیرد. مشخصه [گرد یا غیرگرد] در کاربرد آن‌ها بی‌تأثیر است:

/æ/ + æ	به دست	/æ/ + lær + æ	به دست‌ها
/jøz/ + æ	به چشم	/jøz/ + lær + æ	به چشم‌ها
/Gol/ + a	به بازو	/Gol/ + lar + a	به بازوها
/ɑɣfam/ + a	به شب	/ɑɣfam/ + lar + a	به شب‌ها

نکته: چنانچه ریشه اسمی به واکه ختم شود، چون پسوند هم متشکل از یک واکه است، جهت جلوگیری از التقای واکه‌ای، غلت /j/ و /w/ بین دو واکه درج می‌شود. چنانچه واکه انتهایی ریشه، گرد باشد، واج /w/ و چنانچه غیر گرد باشد، واج /j/ درج می‌شود. نکته دیگر اینکه وقتی غلت درج می‌شود، واکه پیش از آن [+افراشته] می‌شود. مثلاً در /æ/ در /dævæ/ قبل از غلت تبدیل به /i/ می‌شود. چنانچه پسوند فقط از یک واکه تشکیل شده باشد، جهت حفظ آن درج واج میانجی صورت می‌گیرد (رضی‌نژاد، ۱۳۹۸: ۶۷-۶۸).

/Gapur/ + a	[Ga.pi.ja]	به در
/Gara/ + a	[Ga.ru.ja]	به سیاه
/dævæ/ + æ	[dæ.vi.jæ]	به شتر
/su/ + a	[su.wa]	به آب
/dæli/ + æ	[dæ.li.jæ]	به دیوانه
/Gara/ + a	[Ga.ru.ja]	به سیاه
/sarui/ + a	[sa.ru.ja]	به زرد

فرایند درج همخوان غلت میانجی

$$\emptyset \rightarrow \left(\begin{array}{l} -\text{cons} \\ +\text{son} \\ -\text{syl} \\ a \text{ round} \end{array} \right) / \left(\begin{array}{l} v \\ a \text{ round} \\ +\text{high} \end{array} \right) + _ \left(\begin{array}{l} v \\ -\text{high} \\ +\text{low} \end{array} \right)$$

فرایند هماهنگی واکه‌ای پسوند با واکه قبل از خود

$$\left(\begin{array}{l} v \\ -\text{high} \end{array} \right) \rightarrow [a \text{ back}] / \left(\begin{array}{l} v \\ a \text{ back} \end{array} \right) C0 _$$

قاعده افراستگی واکه قبل از غلت:

$$v \rightarrow [+ \text{high}] / _ \left(\begin{array}{l} - \text{cons} \\ + \text{son} \\ - \text{syl} \end{array} \right)$$

جهت استخراج عبارت [Garujja] محدودیت‌های متعددی در کار هستند:

(۹) *[-high, + approximant]

- قبل از ناسوده‌ها نباید واکه‌ای با مشخصه [-افراشته] واقع شود. (برگرفته از رضی‌نژاد، ۱۳۹۱: ۲۶)

(۱۰) IDENT-IO(high) (کاگر، ۱۹۹۹: ۳۹۵): اگر واکه‌ای در درونداد [a high] باشد، واحد متناظر با آن نیز در پرونداد [a high] است.

(۱۱) کاسالی (۱۹۹۶: ۵۰۷) برای عدم حذف پسوند متشکل از یک واج محدودیت MAXMS را معرفی می‌کند. MAXMS: واکه پسوند را حذف نکند.

3) ONSET >> MAX MS >> *[-high, + approximant] >> DEP-IO >> IDENT-IO (high) >> ALIGN-L

تابلو (۳)

استخراج عبارت [Ga.ru.ja]

/Gara/+ a	ONSET	MAXMS	*[-high, + approximant]	DEP-IO	IDENT-high	ALIGN-L
1. Ga.ra.a	*!					
2. Ga.ra		*!				
3. Ga.ra.ja			*!	*		*
☞ 4. Ga.ru.ja				*	*	*

همان‌طور که در تابلو (۳) می‌بینید، گزینه ۱، ۲ و ۳ به ترتیب یا تخطی از محدودیت‌های بالارته ONSET، MAXMS و *[-high, + approximant] گزینه‌هایی غیر بهینه‌اند. گزینه ۴ با وجود تخطی از محدودیت‌های پایین‌رته DEP-IO، IDENT-IO (high) و ALIGN-L گزینه بهینه محسوب می‌شود. همچنین در استخراج عبارت [dævijæ] محدودیت‌های متعددی به کار گرفته می‌شوند: (۱۲) *V_V/iar (اوفمن، ۲۰۰۲: ۱۰): -همخوان حنجره‌ای در جایگاه بین واکه‌ای نشاندار است.

4) ONSET >> HARMONY (back), *[-high, + approximant] >> *V-V/iar >> *V-V/V >> DEP-IO >> IDENT-IO >> ALIGN-L

تابلو (۴)

استخراج عبارت [dæ.vi.jæ]

/ dævæ/ + a	ONSET	HARMONY Y [back]	*[-high, + approximant]	*V_V/lar	*V_V/V	DEP-IO	IDENT-IO	ALIGN-L
1. dæ.væ. æ	*!						*	
2. dæ.væ. jæ			*!		*	*	**	*
☞ 3. dæ.vi. jæ					*	*	**	*
4. dæ.vi. ja		*!			*	*	*	*
5. dæ.vi. ʔæ				*!	*	*	**	*

همان‌طور که در تابلو ۴ می‌بینید، گزینه ۱ از محدودیت بالارته ONSET، گزینه ۴ از محدودیت بالارته HARMONY (back) و گزینه ۲ از محدودیت بالارته *[-high, + approximant] تخطی کرده‌اند و بنابراین گزینه‌های غیربهبه‌اند. گزینه ۴ از محدودیت بالارته *V_V/lar تخطی کرده است که می‌گوید وجود همخوان انسدادی چاکنایی بین دو واکه نشاندار است. گزینه ۳ با وجود تخطی از محدودیت‌های پایین رتبه متعدد، باز هم گزینه بهینه محسوب می‌شود.

به مثال مشابه دیگر توجه کنید. در استخراج عبارت [dæ.li.jæ] محدودیت‌های متعددی در رقابتند:

5) ONSET, MAXMS, HARMONY (back >> DEP-IO, IDENT-IO (back)

تابلو (۵)

استخراج عبارت [dæ.li.jæ]

/ dæli /+a	ONSET	MAXMS	HARMONY (back)	DEP-IO	IDENT-back
1. dæ.li.a	*!				
2. dæ.li.ja			*!	*	
☞ 3. dæ.li.jæ				*	*
4. dæ.li		*!			

همان‌طور که در تابلو (۵) می‌بینید، گزینه ۱، ۲ و ۴ به ترتیب یا تخطی از محدودیت‌های بالارته ONSET، HARMONY (back) و MAXMS گزینه‌هایی غیربهبه‌اند. گزینه ۳ با وجود تخطی از محدودیت‌های

پایین‌رتبه‌تر DEP-IO و IDENT-IO (back) گزینه بهینه محسوب می‌شود.

حالت مفعول ازی: حالت مفعول ازی (Ablative) اسم در زبان ترکی آذری: اسم در حالت مفعول ازی پسوند dan و dæn می‌گیرد. چنانچه آخرین واکه ریشه اسمی دارای مشخصه [+پسین] باشد، از dan و چنانچه دارای مشخصه [-پسین] باشد، از dæn استفاده می‌شود و مشخصه [+/-گرد] هیچ تأثیری بر آن ندارد.

[jer. dæn]	«از زمین»
[biz. dæn]	«از ما»
[ʃøɫ. dæn]	«از دریاچه»
[jøl. dan]	«از راه»
[Guɪz. dan]	«از دختر»
[bu. dan]	«از این»
[citab. dan]	«از کتاب»
[bazar. dan]	«از بازار»
[cøynæc. dæn]	«از پیراهن»

فرایند هماهنگی -واکه‌ای پسوند با واکه قبل از خود

$$\begin{pmatrix} - \text{cons} \\ - \text{high} \end{pmatrix} \longrightarrow [a \text{ back}] / \begin{pmatrix} - \text{cons} \\ a \text{ back} \end{pmatrix} \text{ C0} + d _ _ n$$

در استخراج عبارت [jer.dæn] دو محدودیت نشاننداری HARMONY (back) و محدودیت وفاداری

IDENT-IO (back) با هم رقابت می‌کنند:

6) HARMONY (back) >> IDENT-IO (back)

تابلو (۶)

استخراج عبارت [jerdæn]

/jer/ + / dan /	HARMONY (back)	IDENT-IO (back)
1. jer. dan	*!	
2. jer. dæn		*

در تابلو ۶، گزینه ۱ از محدودیت بالارته HARMONY(back) تخطی کرده است پس گزینه غیربهبینه است. گزینه ۲ با وجود تخطی از محدودیت وفاداری IDENT-IO گزینه بهینه محسوب می شود. حالت مفعول فیه (مفعول دری یا حالت مکانی) (Locative): اسم در حالت مفعول دری پسوند da و dæ می گیرد. چنانچه آخرین واکه ریشه اسمی دارای مشخصه [+پسین] باشد، از da و چنانچه دارای مشخصه [-پسین] باشد، از dæ استفاده می شود و مشخصه [گرد یا غیر گرد] هیچ تأثیری بر آن ندارد.

/æ/ + dæ	«در دست»
/øj/ + dæ	«در خانه»
/jøz/ + dæ	«در چشم»
/ɑɣfam/ + da	«در شب»
/Gol/ + da	«در بازو»

هماهنگی واکه ای پسوند مکانی با آخرین واکه ریشه اسمی قبل از خود

$$\left(\begin{array}{c} - \text{cons} \\ - \text{high} \end{array} \right) \longrightarrow [a \text{ back}] / \left(\begin{array}{c} - \text{cons} \\ a \text{ back} \end{array} \right) C0 + d _ \#$$

در استخراج عبارت [ʔɑɣfam.da] سه محدودیت, ONSET HARMONY (back) و IDENT-IO

(back) در رقابت هستند:

7) ONSET, HARMONY (back) >> IDENT-IO (back) >> DEP-IO

تابلو (۷)

استخراج عبارت [ʔøj. dæ]

/ øj / + / da /	ONSET	HARMONY (back)	IDENT-IO (back)	DEP-IO
1. øj. da	*!	*!		
2. ʔøj. dæ			**	*
3. ʔøj. da		*!	*	*

همان طور که در تابلو (۷) شاهد هستید، گزینه ۱ به علت تخطی از محدودیت بالارته ONSET و گزینه ۳ به

علت تخطی از محدودیت نشاننداری HARMONY (back) گزینه های غیربهبینه محسوب می شوند. گزینه ۲ با

وجود تخطی از محدودیت‌های پایین رتبه IDENT-IO و DEP-IO گزینه بهینه انتخاب می‌شود.

حالت اضافی (ملکیت) (Genitive): اسم در حالت اضافی پسوند‌های /un/ ~ /un/ ~ /yn/ ~ /in/ می‌گیرد. چنانچه آخرین واکه ریشه اسمی دارای مشخصه [پیشین، غیر گرد] باشد، از پسوند ملکی in، چنانچه دارای مشخصه [پیشین، گرد] باشد، از پسوند /yn/، چنانچه دارای مشخصه [پسین، گرد] باشد، از پسوند ملکی /un/ و در نهایت چنانچه [پسین، غیر گرد] باشد، از پسوند /un/ استفاده می‌شود:

/æ/ + in	دست	[?ælin /aʁresi]	«دردِ دست»
/jʊz/ + yn	چشم	[jʊzyn /aʁresi]	«دردِ چشم»
/ɑχfam/ + un	شب	[?ɑχfamun fæχtesi]	«سرمايِ شب»
/Gol/ + un	بازو	[Golun /aʁresi]	«دردِ بازو»

تابلو ۸ به استخراج عبارت [jʊ.zyn] می‌پردازد. محدودیت‌های متعددی همانند ONSET, HARMONY

و IDENT-IO با هم در رقابتند:

8) ONSET, HARMONY (back), HARMONY (round) >> IDENT-IO (round), IDENT-IO (back)

تابلو (۸)

استخراج عبارت [jʊ.zyn]

/jʊz/+ /in/	ONSET	HARMONY (back)	HARMONY (round)	IDENT-IO (round)	IDENT_IO (back)
1. jʊ.zin			*!		
2. jʊ.zyn				*	
3. jʊz. in	*!		*!		
4. jʊ.zun		*!	*!		*
5. jʊ.zun		*!	*!	*	*

همان طور که در تابلو (۸) می بینید، گزینه های ۱، ۳، ۴ و ۵ به علت اینکه هماهنگی ای بین پسین و پیشین بودن و همچنین گرد و غیرگرد بودن واکه پسوند با ریشه وجود ندارد، از رده خارج می شوند. گزینه ۳ همچنین از محدودیت بالارته ONSET تخطی کرده است. گزینه ۲ با وجود تخطی از محدودیت وفاداری [IDENT-IO round] که از رتبه پایینی برخوردار است، به عنوان گزینه بهینه انتخاب می شود.

پسوند منفی ساز: پسوند منفی ساز به خاطر هماهنگی واکه ای این پسوند با آخرین واکه ریشه اسمی از نظر مشخصه های [+پسین و -/+] گرد] به تناوب های تکواژی ذیل دیده می شود:

	syz~ suz~ siz~ suz		
1. /dil/ + siz	→	[dil.siz]	«بی زبان»
2. /yz/ + syz	→	[ʔyz.syz]	«بی صورت»
3. /Guuz/ + suz	→	[Guuz.suz]	«بی دختر»
4. /su/ + suz	→	[su.suz]	«بی آب»
5. /riʃæ/ + siz	→	[ri.ʃæ.siz]	«بی ریشه»
6. /arvɑt/ + suz	→	[ʔɑr.vɑt.suz]	«بی زن/ مجرد»

قاعده هماهنگی واکه ای ریشه اسمی با پسوند

$$\begin{pmatrix} -\text{cons} \\ + \text{high} \end{pmatrix} \rightarrow \begin{pmatrix} a \text{ back} \\ \beta \text{ round} \end{pmatrix} / \begin{pmatrix} a \text{ back} \\ \beta \text{ round} \end{pmatrix} \text{C0} + _ \text{n}$$

به استخراج عبارت [ʔyz.syz] از زیر ساخت /siz/ + /yz/ دقت کنید:

9) ONSET, HARMONY (back), HARMONY (round) >> IDENT-IO (back), IDENT-IO (round) >> DEP-IO

تابلو (۹)

استخراج عبارت [ʔyz.syz]

/yz/ + /siz/	ONSET	HARMONY (BACK)	HARMONY (round)	IDENT_IO (back)	IDENT-IO (round)	DEP-IO
1. yz.syz	*!				*	
2. ?yz.syz					*	*
3. ?yz.suz		*!		*	*	*
4. ?yz.siz			*!			*

همان‌طور که در تابلو (۹) شاهد هستید، گزینه ۱ به علت تخطی از محدودیت بالارته ONSET کنار گذاشته می‌شود. گزینه ۳ به علت تخطی از محدودیت HARMONY (back) به گزینه ۴ به علت تخطی از محدودیت بالارته HARMONY (round) به‌عنوان گزینه بهینه انتخاب نمی‌شوند. گزینه ۲ با وجود تخطی از محدودیت پایین‌رتبه IDENT_IO (round) و DEP-IO به‌عنوان گزینه بهینه انتخاب می‌شود. ساخت جمله شرطی: حال به مثال‌های زیر دقت کنید. همگی پسوند sa/sæ می‌گیرند که نشانه شرطی‌شدگی است:

/ver/ + sæ	[ver. sæ]	«اگر بدهد»
/jɔr/ + sæ	[jɔr. sæ]	«اگر ببیند»
/Gorɣ/ + sa	[Gorx. sa]	«اگر بترسد»
/jæɪ/ + sæ	[jæɪ. sæ]	«اگر بیاید»
/baɣ/ + sa	[baɣ. sa]	«اگر ببیند»
/oɣu/ + sa	[o.ɣu. sa]	«اگر بخواند»
/sy.pyr/ + sæ	[sy.pyr. sæ]	«اگر جارو بزند»
/apar/ + sa	[?a.par.sa]	«اگر ببرد»

همان‌طور که می‌بینید، واکه پسوند از نظر پسین یا پیشین بودن با آخرین واکه ریشه هماهنگی دارد:

فرایند هماهنگی واکه‌ای بین واکه پسوند و ریشه

$$\begin{pmatrix} \text{-cons} \\ \text{-high} \end{pmatrix} \rightarrow [a \text{ back}] / \begin{pmatrix} \text{-cons} \\ a \text{ back} \end{pmatrix} \text{ C0 +C } \underline{\quad}$$

در استخراج عبارت [jæɪ. sæ] دو محدودیت نشاننداری HARMONY (back) و محدودیت وفاداری IDENT-

IO (back) با هم رقابت می‌کنند:

10) HARMONY (back) >>> IDENT-IO

تابلو (۱۰)

استخراج عبارت [jæɫ. sæ]

/ jæɫ / + / sɑ /	HARMONY (back)	IDENT-IO (back)
1. jæɫ. sɑ	*!	
2. jæɫ. sæ		*

در تابلو ۱۰، گزینه ۱ از محدودیت بالارتبه HARMONY(back) تخطی کرده است پس گزینه غیر بهینه است.

گزینه ۲ با وجود تخطی از محدودیت وفاداری IDENT-IO گزینه بهینه محسوب می‌شود.

پسوندهای ماضی ساز: نمونه‌ای دیگر از فرایندهای واژ-واجی پسوند ماضی ساز است که به صورت‌های dy, du, duu,

di دیده می‌شود:

ɑɫ-du	خرید
jɑɫ-du	خواهید
vur-du	زد
di-di	گفت
dæɾ-di	چید
seʃ-di	جداکرد
ju-du	شست
oxo-du	خواند
jorul-du	خسته شد
jør-dy	دید
tyʃ-dy	افتاد
søc-dy	شکافت

قاعده هماهنگی واکهای ریشه فعلی با پسوند سوم شخص

$$\left(\begin{array}{c} -\text{cons} \\ +\text{high} \end{array} \right) \rightarrow \left(\begin{array}{c} a \text{ back} \\ \beta \text{ round} \end{array} \right) / \left(\begin{array}{c} a \text{ back} \\ \beta \text{ round} \end{array} \right) \text{C0} + _ \#$$

11) ONSET, HARMONY (back), HARMONY (round)>> IDENT-IO (back), IDENT-IO (round)>> DEP-IO

تابلو (۱۱)

استخراج عبارت [ʔoxo.du]

/oxo/ + /di/	ONSET	HARMONY (BACK)	HARMONY (round)	IDENT_I O (back)	IDENT-IO (round)	DEP-IO
1. oxo.du	*!			*	*	
2. ʔoxo.du				*	*	*
3. ʔoxo.di		*!	*!			*
4. ʔoxo.du			*!	*		*

همان‌طور که در تابلو (۱۱) شاهد هستید، گزینه ۱ به علت تخطی از محدودیت بالارته ONSET کنارگذاشته می‌شود. گزینه ۳ به علت تخطی از محدودیت HARMONY (back) و HARMONY (ROUND) و گزینه ۴ به علت تخطی از محدودیت بالارته HARMONY (round) به‌عنوان گزینه بهینه انتخاب نمی‌شوند. گزینه ۲ با وجود تخطی از محدودیت پایین‌رتبه IDENT-IO (round)، IDENT-IO (back) و DEP-IO به‌عنوان گزینه بهینه انتخاب می‌شود.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

همان‌طور که در این پژوهش به آن پرداخته شد، فرایندهای واژ-واجی آن دسته از تغییرات واجی است که در بافت صرفی، یعنی در مرز بین تکواژها ایجاد می‌شود و انگیزه آوایی دارد. این تحقیق به صورت توصیفی-تحلیلی و بر اساس داده‌هایی صورت گرفت که به صورت مصاحبه از گویشوران بومی شهر زنجان جمع‌آوری شده بود. در این تحقیق فرایندهای واژ-واجی در زبان ترکی آذری گویش زنجانی بر اساس نظریه بهینگی مورد بررسی قرار گرفت. همان‌طور که داده‌ها نشان دادند، محدودیت‌های رتبه بالای ONSET (هجا باید آغاز داشته باشد) و هماهنگی واکه‌ای پسوندها HARMONY همواره از نظر مشخصه پسین/پیشین و گاهی نیز از نظر مشخصه گرد/غیرگرد با آخرین واکه ریشه وجود دارد و تخطی از آن‌ها مهلک است و گزینه موردنظر را غیر بهینه می‌کند. همان‌طور که دیده شد، پسوند مفعول از (dan و dæn)، پسوند مفعول غیر مستقیم (æ و a)، مفعول دری (da و dæ) و پسوند شرطی (sa و sæ) فقط از مشخصه پسین/پیشین با آخرین واکه ریشه هماهنگی می‌کند. پسوند مفعول مستقیم (y, u, u, i)، پسوند منفی‌ساز (syz~ suz~ siz~ suz)، پسوند حالت اضافی (/in/ ~ /yn/ ~ /un/ ~ /un/) و فعل زمان گذشته (dy, du, du, di) هم از نظر مشخصه پسین/پیشین و هم از نظر مشخصه گرد/غیرگرد با آخرین واکه ریشه قبل از خود هماهنگی دارد. همان‌طور که در تحلیل داده‌ها دیده شد، محدودیت DEP-IO (عنصری را درج نکنید) در رتبه‌بندی محدودیت‌ها وجود دارد. این محدودیت از رتبه پایینی برخوردار است؛ چون جهت جلوگیری از التقای مصوت‌ها گاهی درج و گاهی حذف صورت می‌گیرد، ولی محدودیت MAXMS (پسوند متشکل از تنها یک واکه را حذف نکنید) محدودیت رتبه بالایی در نظر گرفته می‌شود و تخطی از آن‌ها مهلک محسوب می‌شود. محدودیت‌های وفاداری IDENT-IO (واحد برون‌داد باید دارای ارزش برابر با واحد متناظر درون‌دادی‌اش باشد) در رتبه‌بندی محدودیت‌ها دارای رتبه پایینی هستند و تخطی از آن‌ها گزینه را غیر بهینه نمی‌کند. در مجموع می‌توان گفت که همواره در فرایندهای واژ-واجی دو محدودیت HARMONY و IDENT-IO با هم در رقابتند. محدودیت HARMONY از رتبه بالایی برخوردار است در حالی که محدودیت IDENT-IO از رتبه پایینی برخوردار است و تخطی از آن مهلک نیست. به‌طور کل می‌توان محدودیت‌های بکار رفته در فرایندهای واژ-واجی در ترکی آذری را به قرار ذیل نشان داد:

HARMONY >> IDENT-IO

ONSET, HARMONY (back), HARMONY (round) >> IDENT-IO (back),
IDENT-IO (round) >> DEP-IO

یافته‌های این پژوهش، یافته‌های سهرابی (۱۳۹۲)، رضی‌نژاد (۱۳۹۱)، رضی‌نژاد (۱۳۹۸)، محمودی کجباباد (۱۳۹۱)، محمودی و مدرسی‌قوامی (۱۳۸۹) و رضویان (۱۳۸۶) را تأیید می‌کند که زبان ترکی آذری به فرایند هماهنگی واکه‌ای بسیار حساس است.

کتابنامه

- حسابگر، حسن. (۱۳۷۱). ساخت آوایی زبان ترکی. تبریز: انتشارات تبریز.
- راه‌انداز، سعید. (۱۳۹۱). نظام آوایی ترکی آذری، گونه گوگانی: رویکردی غیر خطی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته زبان‌شناسی همگانی. دانشگاه سمنان.
- رضویان، سیدحسین. (۱۳۸۶). بررسی فرایندهای واجی و واج‌آرایی در زبان ترکی آذری. پایان‌نامه رشته زبان‌شناسی همگانی کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس.
- رضی‌نژاد، سیدمحمد. (۱۳۹۸). برطرف کردن التقای واکه‌ها در ترکی آذربایجانی. نشریه پژوهش‌های زبانشناسی. ۱۱(۱). ۶۱-۷۲.
- Doi: 10.22108/jrl.2018.109523.1172
- رضی‌نژاد، سیدمحمد. (۱۳۹۱). توالی هماهنگ در زبان ترکی آذربایجانی. زبان و زبانشناسی. ۸(۱۶). ۳۳-۱۵.
- JR_LSI-8-16_002
- سهرابی، مهدی. (۱۳۹۲). فرایندهای واژ واجی در گویش ترکی (گونه‌ی قزوینی). پایان‌نامه رشته زبان‌شناسی همگانی کارشناسی ارشد. دانشگاه سمنان.
- ضیاء مجیدی، لیلا. (۱۳۸۸). دو نوع وزن در اشعار ترکی شهریار: پژوهشی بر اساس نظریه وزنی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان‌شناسی همگانی. دانشگاه بوعلی سینای همدان.
- فرزانه، محمدعلی. (۱۳۷۱). مبانی دستور زبان آذربایجان. تبریز: نشر کیهان.
- محمودی‌کجاباد، سیده معصومه. (۱۳۹۱). نظام آوایی زبان ترکی آذری (گونه تبریز) در چهارچوب رویکردهای زایشی و بهینگی. پایان‌نامه رشته زبان‌شناسی همگانی کارشناسی ارشد. دانشگاه سمنان.
- محمودی، سولماز؛ مدرسی‌قوامی، گلناز. (۱۳۸۹). درج در خوشه‌های دو همخوانی پایانی در ترکی آذربایجانی: رویکرد بهینگی. مجموعه مقالات کارگاه بررسی نظریه بهینگی. به همت گلناز مدرسی‌قوامی، انجمن زبانشناسی ایران. (صص. ۶۵-۵۷).
- مدرسی‌قوامی، گلناز. (۱۳۸۹). نظریه بهینگی: مروری بر پیشینه و ساز و کار آن. مجموعه مقالات کارگاه بررسی نظریه بهینگی. به همت گلناز مدرسی‌قوامی، انجمن زبانشناسی ایران. (صص. ۹-۱).
- مریمی، محمدابراهیم. (۱۳۷۵). بررسی مقابله‌ای نظام آوایی زبان‌های ترکی آذربایجان و فارسی. تهران: انتشارات تهران.
- نقشبندی، شهرام و راه‌انداز، سعید. (۱۳۹۱). تعیین هویت واجی چهار همخوان گرفته در ترکی آذری (گونه‌های تبریزی و گوگانی ترکی). زبان و زبانشناسی. ۸(۱۶)، ۱۱۵-۱۳۶.
- JR_LSI-8-16_007.
- وزین‌پور، نادر. (۱۳۴۸). ساختمان فعل در زبان ترکی از دیدگاه زبانشناسی. تهران: چاپخانه چهر.

- Cassali, R.F. (1996). *Resolving hiatus*. Ph.D dissertation, UCLA.
- Kager, R. (1999). *Optimality theory*. New York: Cambridge University Press.
- McCarthy, J. J. (2008). *Doing optimality theory*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Prince, A, & Smolensky, P. (1993). *Optimality theory: Constraint interaction in generative grammar*. Cambridge: MIT Press.
- Uffman, C. (2002). *Intrusive /r/ and optical epenthetic consonants*. Toulouse conference on English Phonology.